

BİBLİYOGRAFYA :

Yakup Kadri, "Dergâh Mecmuası", *İkdam*, nr. 9002, 8 Nisan 1922; Ziya Sömer, "Memleketimizde Bergson", *Bergson (Hayatı, Felsefesi, İlk Eserleri)*, İstanbul 1939, s. 189-194; Nihad Sami Banarlı, *Yahya Kemal'in Hâtıraları*, İstanbul 1960, s. 43-49; Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, İstanbul 1963, s. 13-37; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya 1966, s. 615-627; Betül Dinç, *Dergâh Mecmuasının Tedkiki* (mezuniyet tezi, 1974), İÜ Ktp., nr. 10.406; Beşir Ayvazoğlu, *Yahya Kemal, Eve Dönen Adam*, Ankara 1985, s. 87-96; Ziya Bakırcıoğlu, "Dergâh", *TDEA*, II, 245-246.

ABDULLAH UÇMAN

DERGÂH-ı ÂLİ

(درگاه عالی)

Bazı İslâm devletlerinde hükümdar kapısı veya padişah sarayı karşılığında kullanılmış olan tabir.

Farsça'da "kapı" anlamına gelen *der* kelimesinin sonuna yer bildiren *gâh* ekinin getirilmesiyle teşkil edilen *dergâh*ın sözlük anlamı "kapı yeri" demektir. Terim olarak birçok İslâm ve müslüman-Türk devletinde, özellikle Selçuklular'da bazan *bârgâh** ile aynı anlamda ve hükümdar sarayı karşılığında kullanılmıştır (İbn Bibî, s. 696).

Osmanlılar'da daha ziyade *dergâh-ı âlî* veya *dergâh-ı muallâ* şeklinde kullanılan bu tabir yine padişah sarayını ifade ederdi. Osmanlılar'da kelimenin "saray" anlamında kullanılışının ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte Selçuklular ve diğer Anadolu beyliklerinde görüldüğüne göre daha ilk hükümdarlar döneminden itibaren yerleşmiş olduğu söylenebilir. Fâtih Sultan Mehmed'in fermanlarında sık olarak geçen tabir, özellikle İstanbul'un fethinden sonra hem saray hem de hükümet merkezini içine alan bir anlam kazanmış olmalıdır. Nitekim Fâtih döneminde Bursa sancak beyi ve kadılarına gönderilen bazı hükümlerin süreleri şer'iyye sicillerine kaydedilirken "dergâh-ı muallâdan hükm-i hümayun vârid olup" ifadesiyle özetlenmiştir. Bu anlamda olmak üzere "atebe-i ul-yâ", "âsitâne-i saâdet" ve "kapu" tabirleri de *dergâh-ı âlî* veya *dergâh-ı muallâ* ile birlikte kullanılmış, bazı XV ve XVI. yüzyıl belgelerinde "yüce dergâh" şekli de yer almıştır. Daha sonraki Osmanlı resmî yazışmalarında ve fermanlarda daima saray ve hükümet merkezini ifade etmek için kullanıldığı gibi padişaha bağlı olarak görev yapanlar da bu tabir-

le anılmışlardır. Zamanla *dergâh-ı âlî* çavuşları, *dergâh-ı âlî* kapıcıları, *dergâh-ı muallâ* yeniçerileri, *dergâh-ı âlî* müteferrikaları gibi çeşitli saray görevlilerinin adlandırılmasında kullanılmış ve yerleşmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 12, s. 600; nr. 31, s. 143; Nizâmülmülük, *Siyâsetnâme* (Çavdaroğlu), tür.yer.; İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-âla³ iyye*, s. 113, 273, 696, tür.yer.; Uzuncarsılı, *Medhal*, s. 54, 58, 78, 274; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, tür.yer.; Barkan, *Kanunlar*, s. 354, 355, 357, 359, tür.yer.; *CHIR.*, V, 223-227, 247-248; İbrâhim Kafesoğlu, *Harizmşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1984, s. 71; H. İnalçık, "Bursa Şer'iye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları", *TTK Belleter*, XI/44 (1947), 694, 701-702; Pakalın, I, 426; "Dargâh", *ET²* (Fr.), II, 145.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

DERİ

Batı Türkçesi'nde *deri* şeklinde telaffuz edilen kelimenin aslı *teri / tiri*'dir (Clouston, s. 531). Bütün göçebe toplumların hayatında birtakım kolaylıklar sağlayan derinin tabaklanıp kullanılması, Türkçe'nin deri eşya ve tabaklama ile ilgili kelimeler bakımından zengin bir dil oluşunun da gösterdiği gibi Türkler'de de çok eskiye dayanır. Bugün dahi derinin Yörükler'in hayatında önemli bir yeri vardır. Özellikle kışın giyilen çanak ve gocuklarda, dağarcık olarak bazı eşyanın konulmasında, peynir, tereyağı, bal ve pekmez tulumlarının yapılmasında, su taşınmasında ve yağ elde edilmesinde kullanılmaktadır. Su tuluklarıyla yağ çıkarmada yayık olarak kullanılan ve Toros göçerleri arasında *yannık* denilen (muhtemelen yağlıktan bozma) deri kaplar, halen palamut kabuğu ile tabaklanmış deriden yapılmaktadır.

Derinin işlenerek kullanılması tekstilden çok öncedir ve tarihçesi ilk insanla başlamıştır denilebilir. Nitekim Eski Ahid'e göre Allah Âdem ve Havvâ'ya deriden gömlek giydirmiştir (Tekvîn, 3/21). Eski ve Yeni Ahid'in birçok yerinde elbise, kemer, ayakkabı, tulum, dağarcık gibi deri eşyadan bahsedilir. Ahid sandığının muhafaza edildiği seyyar mâbedin üzeri deri ile örtülmüş ve mefruşatının çoğu deriden yapılmıştır (Sayılar, 4/6 vd.). Kur'an, insanlara göç ve ikametleri sırasında büyük kolaylık sağlayan deri çadırları şükrü gerektiren nimetler arasında sayar (bk. en-Nahl 16/80). Bilhassa göçebe Araplar *kaş'* ve *ti-*

râf denilen deriden yapılmış çadırlar kullananlardı; ham deriden ve küçük olan *kaş'* fakirlere, tabaklanmış deriden ve büyük olan *tirâf* ise zenginlere mahsus-tu (Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, III, 393-394). Panayırarda gösteri için ve savaş alanlarında kumanda merkezi olarak kırmızı deriden büyük çadırlar kurulurdu. Ukâz panayırında kurulan bu tür çadırlarda ünlü şairler şiirlerini inşad ederlerdi (Cevâd Ali, V, 7).

Kâğıdın icadına kadar deri çok uzun bir süre yazı malzemesi olarak da kullanılmıştır. Kur'an'da "rakk" (ince deriden yapılmış parşömen) üzerine yazılı kitaba yemin edilir (et-Tür 52/3). Âyet ve hadislerin ilk kaydedilişlerinde derinin kullanıldığı muhakkaktır ve günümüze ulaşan eski mushaflarla halen Topkapı Sarayı Emânât-ı Mukaddese Dairesi'nde muhafaza edilen Hz. Peygamber'in Mukavvâ's'a gönderdiği mektup bunun açık bir delilidir. Sâsânîler'de vergi memurları kayıtlarını beyaz deriler üzerine tutarlar ve *kisrâya* arzederlerdi. Deri defterlerin kokusundan rahatsız olan *kisrâ*, bunların gülsuyu ve za'feranla sarartılmasını istemişti (Belâzürî, s. 450). İbnü'n-Nedîm İranlılar'ın manda, sığır ve koyun gibi hayvanların derilerini yazı malzemesi olarak kullandıklarını söyler (*el-Fihrist*, s. 22). Emevîler döneminde diwan kayıtları tomar halinde deriler üzerine tutulmuştur. Seffâh'ın veziri Hâlid b. Bermek deri sayfaları kitap şeklinde ciltletmiş ve bu uygulama Hârûnürreşid'in veziri Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî'nin kâğıttan defter yaptırmasına kadar devam etmiştir.

Derinin tabaklanmasına dair ilk bilgilere, Mısır'da erken dönem hânedanlarından kalan kayıtlarda rastlanmaktadır. Kitâb-ı Mukaddes'te deri eşyadan çokça söz edilmesine rağmen bu hususta bir açıklama yoktur. Yahudi şeriat kitabı Talmud'da ise bazı hükümler bulunmakta ve bunlardan *debbâğ*ların toplumun aşağı seviyesinde kimseler olarak kabul edildikleri, tabakhânelerin pis kokuları sebebiyle eski Yunan ve Roma'da da olduğu gibi yerleşim merkezlerinden uzakta kurulmasının istendiği, burada çalışanların -ne kadar temiz olurlarsa olsunlar- üdetlerine sinen koku sebebiyle toplu ibadet ve festivallere katılmaktan menedildikleri ve kısa bir dönem için de olsa bu işi yapanların daha yüksek görevlere getirilmediği öğrenilmektedir. Talmud, dünyanın ne attarsız ne de *debbâğsız* olabileceğini söyler ve